

GODA KÁROLY

A SOPRONI VÁROSVEZETŐ RÉTEG A 15–16. SZÁZADBAN
A POLGÁRMESTERI ÉS VÁROSBÍRÓI TISZTSÉG ÖSSZEHAONLÍTÓ
IGAZGATÁS- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETE

– a doktori disszertáció tézisei –

I. A hagyomány kritikája, új kérdések és módszerek

A kései középkori és korai újkori Sopron talán egyik legismertebb, és a nyugat-dunántúli településsel foglalkozó köz- és várostörténeti kutatás kétségtelenül egyik legkedveltebb vizsgálati terepének a 17. század első harmadába eső, ún. Lackner-korszak számít. Az eddigi szakirodalomban egyöntetűen gazdasági és kulturális virágkorként értékelt időszak humanista műveltségű, nemesi címekkel is rendelkező, egyszerre önképző-tudós és kereskedő tanács-polgárok benépesítette vezetése képi és narratív forrásokban is testet öltő önreprezentációjával maga is tudatosan hozzájárult ahhoz, hogy a korábbi időszakhoz képest különösen kedvező színben tűnjék fel. Az iménti, igen erős történeti kánont részben megkérdőjelező, a kulturális csillogás helyett a társadalomtörténeti összefüggésekre összpontosító kutatások azonban – igen szemléletesen – meggyőzően igazolták, hogy az „aranykor” legfényesebb alakja, azaz maga Cristoph Lackner is rendkívüliségének túlhangsúlyozása helyett inkább egy több generáción át tudatosan építkező polgárcsalád szerencsés és tehetséges fiának tekinthető (ld.: VIII.5.5.). A 14–16. századi soproni politikumot városbíróként és polgármesterként meghatározó irányító személyek köre és tevékenysége azonban mindezidáig tudományos értelemben is a Lackner-korszak árnyékában maradt.

Számos részeredmény ellenére a Sopronnal foglalkozó történetírás eddig nem hozott létre a fenti személyi körről és működéséről átfogó és az elemző összehasonlítást is célul kitűző társadalomtörténeti feldolgozást. A kisebb tanulmányok hozadékai ellenére az eddigi összefoglaló munkákban a téma átfogó feldolgozása egyrészt nem számított kitüntetett vizsgálati terepnek. Másrészt a városirányító személyekről közzétett eredmények egy része főként módszertani sajátosságai okán részben torz, illetve meglehetősen egyoldalú képet festett a vezető, azon belül is a munkánkban Sopron politikai elitjeként meghatározott, a 14–16. században városbíróskodó és/vagy polgármesterséget betöltő polgárokról. Míg Házi Jenő politika- és társadalomtörténeti jellegű elemzéseinek egy részéből a két világháború közti

Sopron köztörténeti viszonyaival szorosan összefüggő lokálpatrióta, keresztény-konzervatív műltszemlélet, addig Szűcs Jenőnek korábban említett munkájában a marxista társadalomtörténet-írás módszer- és fogalomtára köszön vissza. Mollay Károly kiváló alaposágú, ám sokszor pontosan ezért a részletekben elvesző munkáiban pedig a városvezetői körök szétaprózódnak a döntően a nyelvi, helyrajzi és foglalkozásköri várostörténeti szelvényeket feltáró elemzések során.

Ennek megfelelően az említett három szerző átfogó dolgozataiban a városbírák és polgármesterek összetett és összehasonlító társadalomtörténeti elemzés tárgyai helyett a köztörténeti viharok közepette összezáró helyi keresztény hősökként (Házi), az antagonisztikus ellentétek szabdalta polgárközség önnön gyarapodásukat hajszoló elnyomóiként (Szűcs), vagy egyszerűen a vagyon és hatalom néhány kézművest maguk közé engedő, nagykereskedői kisajátítóiként (Mollay) tűntek fel. Ráadásul mindhárman teljesen reflektálatlanul átvették a német szakirodalomból az egyébként a maga kontextusában igen sajátos igazgatástörténeti (központosított hatalomgyakorlás), de különösen elitképződési folyamatok (jogilag és vérségileg is zárt vezetés létrejötte) eredményének leírására használt „patrícus”, illetve „patríciátus” egyaránt elemző és leíró kategóriákat. Mindezzel azonban korántsem voltak egyedül, hiszen a 14–16. századi Kárpát-medencei városi elitekre vonatkozó kutatás egy része még az 1960–1970-es években is így járt el, sőt a kilencvenes évek elején is születtek még ebben a szellemben készült szakmunkák.

A Sopronra vonatkozó kutatásunk összehasonlíthatósága érdekében ezért elengedhetetlennek tartottuk az utóbbi historiográfiai hagyomány jegyében született bemutatásoknak a kurrensebb németajkú és magyar kutatási eredmények segítségével történő korrekcióját. A nyugat-dunántúli város esetében először a hatalmi pozíciók igazgatástörténeti létrejöttének bemutatására került sor, hiszen így hozhattuk létre a fő kontextust az irányító polgárok hatalomgyakorlásának kereteihez. A dolgozat fő célját ekképpen a fenti korszakban a városbírói és polgármesteri pozíciókat betöltő személyek csoportjainak társadalomtörténeti elemzése jelentette. Ennek keretében a város kiadott és kiadatlan forrásanyagát feltárva átfogó kérdéseket tettünk fel az egyszerű származási és/vagy foglalkozási jellemzés keretein túl a közéleti elit szerkezetére, belső dinamikájára és kisebb csoportokba való szerveződésére vonatkozóan. Az így nyerhető eredményeket kiegészítettük a vezetőkre kirótt adótételekre, illetve az irányítói csoportok belvárosi térbeliségére vonatkozó adatokkal.

Az utóbbi vizsgálatok során módszertani szempontból igyekeztünk elkerülni a városbiográfiai hagyománynak a kutatás tárgyát egyedüli, független univerzumnak, illetve kuriózumok gyűjtési terepének tekintő szemléletét és lokálpatrióta megközelítését.

Ezzel szemben tudatosan alkalmaztuk a városi igazgatás- és elitkutatás társadalomtudományos elemzési eszköztárát. Emellett inspiratív módon hatottak munkánkra az új társadalomtörténet-írás megközelítései, melyek előtérbe helyezik a városkutatáson belül a polgárok választott, alternatív stratégiáinak a jelentőségét, az egyén, illetve az egyes csoportszerveződések viszonyrendszerének, azaz a társadalmi-közéleti folyamatosságnak és törésnek a vizsgálatát.

II. Az összehasonlító kitekintés tanulságai

A dolgozatban mindenekelőtt a Német-római Birodalom és a Magyar Királyság település-állományára vonatkozó, a patrícius-fogalom „elburjánzásával” leszámoló igazgatás- és elittörténeti összefoglalóval kívántuk megteremteni a soproni kutatási eredmények összehasonlítási háttérét. Az átfogó bemutatásból világosan kiderült, hogy a magyar várostörténet számára hagyományosan referenciának számító német-svájci-osztrák térség a 15. század közepén több mint négyezer városias településének az elsőprő többsége mind topográfiai, mind demográfiai értelemben kis- és középvárosnak számított. Ennek megfelelően a minőségileg más népesedési mutatókkal és adottságokkal rendelkező nagyvárosok egy nagy-presztízsű – a hazai kutatás számára talán ezért is optikai csalódást okozó –, mégis elenyésző létszámú kört alkottak. Olyan csoportról volt tehát szó, ahol a demográfiai – így részben egyúttal a gazdasági – sajátosságok mind az önkormányzatiság lehetőségrendszeréhez, mind a belső elitképződési folyamatokhoz különleges keretrendszert biztosítottak. Igazgatástörténeti szempontból ugyanis a kisebb demográfiai súlyú városok a közepeseknek tekinthetők jelentős részével egyetemben legkésőbb a középkor végére igen korlátozott autonómiával bíró tartományi, azaz gyakorlatilag földesúri függés alá tartozó várossá váltak. Ennek következtében tehát jogi-igazgatástörténeti értelemben kiterjedt autonómiával a 15–16. században a birodalom törzsterületein döntően a népességük számát tekintve egy – a település-állomány nagyságához képest igen csekély számú – (felsőközép- és) nagyvárosi kört alkotó birodalmi és szabad városok rendelkeztek.

Elitképződési szempontból ugyan a kisebb lélekszámú, döntően meglehetősen korlátozott önkormányzattal bíró tartományi városok is rendelkeztek helyi vezetői csoportokkal, ám ezeken a településeken egyrészt már eleve magának a polgárközségnek az irányítók által „elbitorolható” jogai korlátozottak voltak. Másrészt a demográfiai adottságok önmagukban sem kedveztek számos család, illetve nemzetség többgenerációs közéleti jelentőségének a fenntartásához. Ezzel szemben a birodalmi és szabad városok esetében a jelentős népességszám kiterjedt önkormányzatisággal társult. Így az elitképződés folyamatai

során az iménti városok kiterjedt, igen vonzóknak tekinthető jogosítványai és egyéb erőforrásai sikerrel sarkallhatták ezek kisajátítására a közélet vezetőit, akiknek csoportjai a hatalomba kerülve agilitásuk és a település népesedési mutatói folytán nemzedékekre bebiztosíthatták uralmukat. Ennek megfelelően ambiciózus vezetői családok esetén minden adottnak számított egy központosított hatalmat jelentő és jogilag behatárolt számú – ráadásul zárt rokonsági rendszert alkotó – családnak (patríciátus) fenntartott politikai uralom kialakulásához.

Ennek ellenére mindez mégsem következett be mindegyik, mind jogi-igazgatási, mind demográfiai szempontból ebbe a körbe tartozó városban. Az észak-német példák ugyanis a központosítás, illetve a részleges oligarchizálódás ellenére sem mutatták a hatalmat teljesen kisajátító, zárt családi-rokonsági rendszer mintázatát. Következésképpen az imént összefoglalt markerek jellemezte patríciátus a birodalmi törzsterületek településeinek töredékét magában foglaló, népességét tekintve jelentős súlyú szabad és birodalmi városok egy, döntően a dél- és közép-német területen elhelyezkedő kis csoportjában jelentkezve sokkal inkább kivételnek, mint általános jelenségnek számított.

Az osztrák örökös tartományok tekintetében Bécs történetének egy szakaszától eltekintve a döntően kis- (és közép)városi jellegű településekből álló tartományúri városállomány java részében tartós és kiterjedt 15–16. századi belső autonómiáról nem beszélhetünk. Ráadásul itt sem voltak adottak a patríciátus létrejöttét elősegítő demográfiai jellegzetességek. A kialakuló svájci szövetség egyes települései ugyan az örökös tartományok városaihoz képest komoly önállóságra tettek szert, ám a demográfiai mutatók itt sem kedveztek patríciátusok létrejöttéhez, viszont kiemelendő módon kis- és középvárosi szinten igen erős autonómiát élvezve különleges minőségét jelentettek. Az itteni viszonyok ugyan nem támogatták a többnemzedékes uralmak kialakulását, ám az elitképződés szempontjából éppen ebből fakadóan a rátermettségek, illetve a személyes ambícióknak tágabb teret engedtek.

Rátérve a Sopron fő kontextusául szolgáló Kárpát-medencei településállományra, a 15. század végére városi funkciót betöltő, a Magyar Királyság népessége közel nyolc százalékanak otthont adó, hozzávetőleg száznolcvan-kétszáz, Buda kivételével kizárólag kis- és kisebb középvárosi tagból álló csoport az önkormányzatiság szempontjából döntően két, egy viszonylag kiterjedt, és egy meglehetősen gyenge autonómiával rendelkező körre vált szét. A jogi kiváltságokat megszerző és a polgárközség agilitásának következtében ezt használni, fenntartani, sőt bővíteni tudó települések között döntően királyi szabad városokat találtunk. Ez az eredmény nem jelent visszatérést a jogi városfogalom dogmatizmusához, mégis az igazán sikeres „communitas”-oknak döntően azok számítottak, melyek a számos

német példától eltérően nem elbitorolták, hanem elnyerték, bebiztosították, sőt – privilégiumaikkal élni akarva és tudva – ráadásul még bővítették is kiváltságos helyzetüket. Ennek tükrében a funkcionális városállomány mezővárosi részének a java igen korlátozott öngazgatási jogokkal rendelkezett. Ez a behatároltság erősen gátolhatta a fenti körben a polgárközség lehetőségeiből fakadó hatalmi jogosítványok megszerzésére irányuló elitképződési folyamatokat.

Az iménti, döntően magánföldesúri joghatóság alatt élő mezővárosi körhöz képest a királyi szabad városállomány néhány példán keresztül bemutatott tagjai jóval szabadabb és differenciáltabb helyi politikai berendezkedéssel rendelkeztek. A korábban említett jelentősebb svájci településekhez hasonlóan tehát itt döntően kisebb középvárosi keretek között élvezett kiterjedt autonómiával rendelkezve bontakozhattak ki sajátos – a helvét példák esetében tanulságos módon nem patríciátushoz, hanem egymást váltó csoportok uralmához vezető – elitképződési folyamatok. Olyan várostörténeti minőséggel állunk tehát szemben, ahol a társadalmi jelenségek közegeként a kisebb középvárosi keretek igen erős öngazgatási jogosítványokkal párosultak.

A kiváltságokból fakadó választási jogokkal felruházott község a bemutatott Kárpát-medencei példákban eredetileg néhány kivételtől eltekintve az összes polgárjoggal rendelkező személyt magában foglalta. A 16. századra a városon belüli hatalmi-igazgatási központosítással párhuzamosan azonban a városvezetők (rendszerint bíró és belső tanács) személyére vonatkozó választási, illetve választhatósági jogosítványok – a birodalmi városokhoz és a svájci településekhez hasonlóan – több helyütt a polgárok csupán töredékét képviselő grémiumok, gyakran a korábbi városvezetőket (is) tömörítő, oligarchikus jellegű külső tanácsok kezébe kerültek át. Az utóbbiak tagságát vizsgálva a testület létrejötté társadalomtörténeti értelemben a gazdagabb kézművesek politikai integrációját is jelenthette, ám a változások dinamikája a meglévő hatalmi csoportok helyzete újabb intézményi erősítésének irányába hatott. Emellett a város első emberére, illetve a belső tanácsra vonatkozó kutatási eredmények egyöntetűen az iménti két intézmény hatalmi szerepének növekedését mutatták.

Az esetleges újabb tisztségek (kamarásság, templomatyaság stb.) létrejötté társadalomtörténetileg szintén a meglévő vezetői csoportok hatalmi ambícióinak fent bemutatott intézménytörténeti dinamikájába illeszthető. A polgársággal szembeni központosító törekvések kiteljesedésével párhuzamosan az irányítói pozíciók a 15–16. század folyamán anyagi előnyökkel is járó, egyre kiterjedtebb hatalmi jogosítványokat biztosító tisztségekké váltak. A folyamat azonban más irányt vett, mint a német birodalmi városokban,

hiszen a fenti változásokban aktívan résztvevő város-vezetői családok örökletes uralma még a demográfiailag a kis- és középvárosi kategória kereteit meghaladó Budán sem öltött a délnémet példákhoz hasonló, jogi-intézményi keretekkel körülbástyázott formát (ld.: VIII.3.2.2.). Miként írható le tehát akkor a bemutatott városok elitképződése?

Az újabb kutatások tükrében nyilvánvalóvá vált, hogy – Szűcs Jenő és Konrad Gündisch, továbbá Kubinyi András korai véleményével ellentétben – sem a városi közéleti elitek 14. századi (ún. nemzetségi), sem a 15–16. századi (ún. kereskedői-vállalkozói) szakaszában nem beszélhetünk a Kárpát-medencében városi patríciátusokról. A részletes esettanulmányok az iménti sematikus, és a Német-római Birodalom egészére nézve korántsem reprezentatív délnémet kutatási eredményekhez sokszor görcsösen igazodni kívánó elképzeléseket alapjaiban írták felül.

A legtöbb bemutatott mezővárosban a korlátozott hatalmi és demográfiai lehetőségek közepette a differenciált belső elitképződés tágabb kibontakozásához eleve kedvezőtlennek bizonyulhatott a helyi közeg. Ehhez képest a vizsgált királyi szabad városok szinte mindegyikében az ún. nemzetségi uralom időszakában ugyan jelentkezett egy igen domináns, földbirtokosi-nemesi háttérű, katonáskodó, majd a 14. század második felében a kereskedelembe is bekapcsolódó vezetői csoport. Mégis, az esetleges hatalmi kontinuitások ellenére a fenti kör sehol sem alkotott olyan zárt házassági-vérségi rendszert, amelynek hosszú távú meglétét a német kutatás a patríciátus egyik fontos markerének tekint. A hatalom családon belüli átörökítését végrehajtó, egy-egy patríciusi jellegű család ugyan Nagyszeben és Kolozsvár példájában kimutatható volt, ám ezek sem tudták jogilag-intézményileg hosszú távon körülbástyázni uralmukat, továbbá nem alkottak zárt házassági rendszert.

A második korszakba történő átmenet során a helyi sajátosságok az átalakulások sokszínű változatait eredményezték, ám az új társadalmi-gazdasági háttérű irányítók idején az előző korszakhoz képest még kevésbé vált a belpolitikai szerkezet akár jogi, akár házassági-rokonsági értelemben teljesen zárttá. Ennek okai meggyőződésünk szerint a svájci példákhoz hasonlóan döntően a helyi politikum igazgatási sajátosságaiban, illetve a népesedési jellegzetességekben keresendőek. Mindez azonban korántsem jelentette a hatalomgyakorlók körének jelentős kiszélesedését. A korábbi szakirodalomban döntően Bácskai Vera és Szűcs Jenő hangsúlyozta a 15. századi elitképződési folyamatokon belül a kézműves foglalkozásúaknak még a mezővárosokban is kimutatható, saját csoportjaik helyzetének javulását jelző, egyre erőteljesebb térnyerését. Az iménti jelenség – mint az újabb esettanulmányok nyomán láttuk – korántsem kellett, hogy a hatalomgyakorlók bázisának kitágulását jelentse. Ezekben az esetekben a kézműves rétegek erőskező képviselői helyett

sokkal inkább a személyi sikereik eredményeként a vezetői csoportokba felemelkedett polgárokkal volt dolgunk.

A korábban feltételezett patríciusi uralom helyett tehát a bemutatott Kárpát-medencei példákban egy sokkal változatosabb, dinamikusabb uralmi jelenség-együttes bontakozott ki. Ami a legfontosabb irányító pozíció betöltését illeti, a vizsgált településeken a vezető polgárok hatalmi dinamikájának három igen erős mintázatát mutattuk ki. Az egyik ilyen jellegzetességnek (ld.: VIII.3.2.1–2. és 3.3.1–2.) a rendszeres váltásokkal megtűzdelt, esetenként több polgárt is helyzetbe hozó, ám emellett erős kettős uralmakat mutató vezetési forma bizonyult (Buda, Kolozsvár, Beszterce és némileg Besztercebánya). A vizsgált városok egy további körét alkották azon közösségek, ahol akár másfél-két évtizedig is érvényesült két-három meghatározó személy befolyása, ám utóbbiak nem tartották folyamatosan kezükben a hatalmat (ld.: VIII.3.3.2.), továbbá jelentkezhetett mellettük egy másodvonalbeli vezetői kör is (Pozsony és Kassa). Az elemzésből kirajzolódó harmadik típust végül a hosszú egyeduralmakat gyakorló személyek szorosan egymást követő sorozata jelentette (Nagyszeben és Brassó).

Mind a vizsgált korszak első felében (Buda, Nagyszeben és Kolozsvár), mind a második szakaszában (Brassó) találtunk olyan közösségeket, ahol rövidebb-hosszabb ideig kimutathatóak voltak patríciusi jellegzetességeket (is) hordozó egyes családok, mégis meggyőződésünk szerint a korábbi, döntően délnémet kutatások kimutatta patríciátusokról egyik esetben sem beszélhetünk. Mindez természetesen nem gátolta az oligarchizálódási folyamatok általános megerősödését, azonban az átalakulások leginkább visszatérően változó összetételű kevesek, igen erőteljes uralmához vezettek. Mint korábban említettük, a helvét városok esetében is jelentkező, azaz nem valamiféle kelet-közép-európai csökevényességnek tekinthető jelenség hátterében – a német birodalmi és tartományi, illetve az osztrák tartományúri városoktól gyökeresen eltérő módon! – a kis- és középvárosi kereteknek kiterjedt belső autonómiával történő, új minőséget létrehozó párosulása állt. Itt ugyanis, mint előbb láttuk az igen jelentős önkormányzati-hatalmi jogosítványok kisebb középvárosi keretek között testet öltve szűk, ám gyakran változó csoportok hatalomgyakorlásának több lehetséges formáját eredményezhették.

III. A soproni jelenségek igazgatástörténeti egyedisége

Miként illeszthetőek a Sopronra vonatkozó kutatásunk és elemzésünk létrehozta újabb eredmények a fenti folyamatokba? Másként fogalmazva: mennyiben tekinthetőek a nyugat-dunántúli város igazgatás- és elittörténeti jelenségei általánosnak, illetve egyedinek?

A helyi önkormányzatiság biztosította lehetőségekkel kezdve kiemelendő, hogy a városvezetés és a mindenkori jegyzők az 1480–1490-es évektől fokozatosan megteremtették a modernnek számító, hatékony, és a korszakban központosítottnak tekinthető városigazgatás legfontosabb alapjait. Az igazgatási centralizáció, illetve szakszerűsödés fokozatos kibontakozása, továbbá a külvilággal való kapcsolatot jellemző erőteljes autonómia azonban olyan irányítói csoportok uralmával párosult, melyek legkésőbb az 1530-as évektől a vezetés és a polgárság viszonyát a felettes hatóság, és az alárendelt lakosság viszonyrendszerében képzelték el. Ennek ellenére a kiterjedt autonómiára alapuló helyi hatalmi szerkezet működtetői a korábbi Kárpát-medencei példákhoz hasonlóan itt sem hajtották végre az uralomban való részvétel teljes körű, jogilag is intézményesített kisajátítását.

Mindez nem akadályozta meg, hogy a differenciált és átfogóbb igazgatási szerkezet kialakulását fokozatosan erősödő hatalom-koncentráció kísérje. Ennek azonban erőteljes kibontakozására a korábbi példák tükrében viszonylag későn, döntően csupán az 1530–1540-es évektől került sor. Ennek eredményeképpen a választói jogok ezután a belvárosi polgárokon kívül a külvárosiak egy kiválasztott szűk körére korlátozódtak. Mégis, az önkormányzatiság irányítói pozícióiba vezető utak korántsem zárultak be. A külső tanács például ugyan ekkorra kijelölt adminisztratív testületté vált, ám tagjai továbbra is döntően a külvárosiakból kerültek ki, így tehát az intézmény ezután is az első grádicsok egyikét biztosíthatta új személyeknek a főtisztségek felé vezető karrierjében. Így tehát Sopronban – a Szent György-testvérület egyházi és világi befolyásától eltekintve – nyomát sem látni a számos korábbi Kárpát-medencei példa esetében már a 15. században feltűnő új, sokkal oligarchikusabb jellegű, a korábban irányító pozíciókat betöltőket (is) magában tömörítő nagy, illetve külső tanácsnak. Végezetül, ebben a tekintetben még egy döntő igazgatástörténeti elemet érdemes kiemelni: a 14–16. században Sopron élén a tizenkét fős tanács mellett a korábban bemutatott hazai városoktól eltérően gyakorlatilag két, rangban ugyan különböző, mégis egyaránt igen befolyásos főtisztségviselő állt. Így valójában megkétszereződött a város élén betölthető hatalmi időszakok száma, ami döntően befolyásolta a közéleti karrierok helyi lehetőség-rendszerét.

IV. A helyi elitképződés jövedelmi és rokonsági jellemzői

A Sopron szabad királyi várossá válásától 1600-ig terjedő időszakban a munkánkban a városbírókkal és polgármesterekkel azonosított soproni közéleti elit társadalomtörténeti értelemben a korábbi hazai példákkal több hasonlóságot, ám számos különbséget is mutatott. A 13–14. századra vonatkozó kutatási eredményeket összefoglalva, a legtöbb polgár esetében

– a korábban látott német és hazai típusok helyi megfelelőiként – erőteljesen kidomborodott a vezetői kör nemesi-földesúri, esetenként megyei kis- és középbirtokosi, gyakran katonáskodó jellegzetessége, ami azonban mind tevékenységi, mind nemzedéki értelemben igen erős városi jelenléttel párosult. Az elemzett egyéni-családi karrierpályák esetében többgenerációs, a közélet csúcspozícióiban elfoglalt jelenlét ugyanúgy kimutatható volt, mint a csupán rövidtávú apa-fia kontinuitás. A városon belüli befolyásuk mellett ezen irányító polgárok erős rokoni-üzleti szálakkal fonódtak össze a környező nemesi és egyházi világgal. A 14. század közepéig jellemzően „comes”-címet is viselő, több esetben nemesi eredetű vezetői körben a század közepétől jelentkezett egyre erőteljesebben a német elem. Ez a korai városvezetői csoport nagykiterjedésű, sokszor katonai szolgálatokkal megszerzett, esetenként így bővített, és fő jövedelemforrásnak tekinthető vidéki birtoktestei mellett – a bemutatott királyi szabad városokhoz hasonlóan – legkésőbb a 14. század második felében az új viszonyokhoz sikeresen alkalmazkodva erőteljesen bekapcsolódott a kereskedelmi-pénzügyi tevékenységekbe. Az 1400-as évek elejétől azonban az előbb leírt típusú személyek teljesen eltűntek a vezetésből, és a 16. század második évtizedéig – hasonlóan a honi példák egy részéhez – teljesen más társadalmi-gazdasági háttérű irányító polgárok jelentek meg.

A leglátványosabb különbségekkel kezdve, a város vezetésében ebben az időszakban nemeseket egyáltalán nem láttunk, míg a leszármazási-rokoni háttér kapcsán esetlegesen egy kivételtől eltekintve nem szerepeltek olyan városbírák, vagy polgármesterek, akikkel kapcsolatban a főtisztség-viselői pozíciók valamelyikének viselése fiágon több nemzedéken át jellemző lett volna. Ennek ellenére kétgenerációs jelenlét kifejezetten sok családban megfigyelhető volt, főként az apáról fiúra történő átörökítés formájában, ám láttunk példát a hatalmi szerepek nagyszülőt unokával, nagybátyót unokaöccsel, és apóst vejjel összekötő átívelésére is. Ezen felül több ponton fény derült a vezető polgárok lányaival, esetlegesen gazdag özvegyeivel kötött házasságok sorsdöntő, esetenként a vagyont, a társadalmi befolyást és a politikai hatalmat (is) átörökítő szerepére (lásd pl.: VIII.5.2.). A jövedelemszerzési formák tekintetében ekkorra teljesen eltűntek a nemesi-földesúri, illetve általában a megyei kis- és középbirtokosi jellegzetességek, sőt egy-két kivételtől eltekintve a városi-polgári léthez nem kötődő tisztségek, hivatalok viselése sem mutatható ki. Az utolsó, azonban igen lényeges, az előző időszaktól elválasztó jellegzetességet a katonai-fegyveres tettekkel való érvényesülés szinte teljes hiánya jelentette.

Az 1400-as és az 1510-es évek között eltelt hosszú időszakban polgármesteri vagy városbírói pozícióban feltűnő személyek jellemzően tehát olyan polgárok közül kerültek ki, akik – a korábban ismertetett hazai példákhoz hasonlóan – részben, vagy kizárólagosan

kereskedelmi tevékenységet folytatva valamilyen formában kapcsolódtak a bortermeléshez, illetve a szarvasmarha- és gabonakivitelhez. Érdekes módon azonban az anyagi és részben politikai értelemben legsikeresebb polgárok között mégsem csupán a klasszikus nagykereskedők tűntek fel. Az előbbi szempontból legeredményesebb személyek esetében – Házi Jenő, Mollay Károly és Szűcs Jenő véleményével ellentétben – egyfajta megfontolt gazdálkodási-üzleti diverzifikáció mutatható ki, ahol a kereskedelmi tevékenység összekapcsolódhatott valamilyen kézműves foglalkozással, pénzkölcsönző és tőkekihelyező tevékenységgel, továbbá kedvező házasságokkal. Az iménti csoport tagjai között ugyan kisebbségben, de igazolhatóan szerepeltek magyar, illetve magyar származású polgárok is. Mint láttuk, a korábbi soproni lét, illetve a családi előkészítés a vizsgált, komoly sikereket elérő személyek javánál fontos szerepet játszott, ám mindez igazolhatóan nem zárta ki kívülről érkező, saját rátermettségük és agilitásuk mellett esetlegesen, de nem szükségszerűen előnyösen is házasodó, ún. „homines novi” érvényesülését. Emellett további jellegzetes sajátosságként a politikai elit köreiből láthattunk – a Kárpát-medencei városok egy részétől eltérően – hosszabb ideig a vezetésben ülő, eredendően kézműves tevékenységet folytató személyeket is. Az anyagi és részben közéleti sikerek zálogának mégis a különféle vagyonszerzési lehetőségek együttes, pénzügyletekkel is társított, akár egyszerre történő kihasználása számított.

A foglalkozási és származási jellegzetességek tekintetében az 1510-es évektől 1600-ig terjedő vizsgálati szakaszban az esetenként kézműves, mégis jellemzően kereskedő-bortermelő városvezető számított az irányító közéleti elit általános típusának. Mindez azonban korántsem jelentette az iparosok háttérbe szorulását, és – hasonlóan az előző periódushoz – a vezetésben jelen lévő német elem döntő súlya mellett a kulcspozíciókban magyar származásúak is jelen voltak, míg a vezetésbe kívülről bekerülő polgárok származási régiói (Sopron tágabb vonzáskörzete, Nyugat-Dunántúl és az örökös tartományok) is változatlanok maradtak. Mégis, a fenti közös jegyek ellenére az elitképződési időszaknak igazán meghatározó jelleget három, gyakorlatilag új vezetői típus erőteljes megjelenése biztosított. Ide tartoztak a több esetben gátlástalan, pénzkihelyező, agrárkereskedelmi (gabona, bor és szarvasmarha) vállalkozók, a városba költöző vagyonos nemesek és végül az egyetemet járt, jogtudó litterátus-polgárok.

Az első csoport tagjai a korszak legkifizetődőbb haszonszerzési lehetőségeit felismerve szerényebb vagy erőszakosabb formában, a polgári jogok és kötelességek rendszerét is szétfeszítve törekedtek minél nagyobb nyereségek elérésére. Mindez azonban a korszakban nem tekinthető kizárólagos hozzáállásnak, hiszen rajtuk kívül szerepeltek olyan

polgárok is, akiknek a közösségért tett személyes erőfeszítéseit külön ajándékokkal honorálta a város. Az újszerűnek mondható második csoport nemesi tagjai esetében a korai városvezetéssel ellentétben a fegyveres-katonai érdemszerzés egyáltalán nem jelentkezett életformaszerűen. Az utóbbiak feltehetően a városi élet nyújtotta gazdasági lehetőségrendszer és vallási-kulturális légkör előnyei érdekében költöztek Sopronba. Az említett harmadik csoport tagjainak pályája ugyan hasonlóságokat mutat a 15. századi, tanácsossáig jutó városi jegyzők társadalmi mobilitásával, ám a bemutatott 16. századi személyek által elért kitüntetett hatalmi jogosítványok és közéleti jelenlét mégis az érvényesülési típus újszerűségét bizonyítja. Az elitképződés utóbbi két, azaz beköltöző nemesi és értelmiségi jellegzetességei természetesen a tágabb térségben másutt is jelentkeztek, a három új modellnek a korábbiakkal való együttes jelenléte azonban a vizsgálati körben soproni sajátosságnak bizonyult.

Az időszak során a városba helyi előzmények, különösebb gyökerek nélkül érkező, mégis meghatározó közéleti szerephez jutó új emberek között az előbb említett mindhárom csoport képviselőjére láthattunk példát, ami a csúcspozícióig vezető utak legalábbis részleges nyíltságáról árulkodik (ld.: VIII.5.2.). Az iménti polgárok sikerei mellett azonban a hatalmi szerepek családi előkészítése, esetlegesen egyszeri átörökítése számított a meghatározó jellegzetességnek. Míg a tanácsos apa sikereit a város élén kiteljesítő fiú esetére kifejezetten sok példa akadt, addig a városirányító kulcsszerep egynél többszöri közvetlen rokonra történő áttételése ugyan erős, de nem domináns jegynek számított. A karrier-pályákból kiviláglott továbbá a vezetői körön belüli egyenlőtlen hatalommegoszlás érvényesülése, azaz időnként hatalmasok közt is hatalmasabbak, továbbá kisebb-nagyobb létszámú, majdhogynem zárt uralmat alkotó csoportok visszatérő jelentkezése is.

Rátérve a vezetésben szereplő polgárok családi-rokonsági összefonódásaira, azaz az esetleges patríciusi jellegű családok jelentkezésére, hovatovább patríciátus létezésére vonatkozó kérdéskörre, a soproni válaszok egyszerre mutatnak párhuzamokat és különbségeket a német, svájci, osztrák és Kárpát-medencei példákkal. Kétség kívül a 13–14. század vonatkozásában láthattunk mind jövedelemszerzési, mind leszármazási szempontból patríciusi jegyeket hordozó személyeket. Sőt, egyes családok esetében az irányító pozíciók csúcsein több, egymás utáni nemzedék jelenléte is kimutatható volt. Ennek ellenére a vezetői tisztségeket utóbbi családok egyáltalán nem tudták kisajátítani. Ráadásul jellemző közéleti családi karrier-típusnak bizonyult a nagyapai előkészítő szakasz utáni belpolitikai főszerepet követő unokai leszállóág. A további domináns rokoni vezetés-átörökítésekben az apáról fiúra átszálló, majd „kimúló” közéleti jelenlét bizonyult egyre erősebbnek, így a korszak

vezetőinek java legkésőbb a 15. század elejétől már egyáltalán nem volt látható a polgárközség élén.

A 14–15. század fordulójának komoly gazdaság- és társadalomtörténeti változásai az iménti, ún. nemzetségi vezetőréteg sajátos jegyei helyébe – Brassóban és Nagyszebenben ugyan némi késéssel – szinte mindenütt új elitképződési gyakorlatokat hoztak. A soproni elemzés eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a városvezetés csúcspozícióit betöltők kapcsán – Házi Jenő, Mollay Károly és Szücs Jenő véleményével szemben – még véletlenül sem beszélhetünk patríciusokról. Az 1400 és 1600 közötti időszak átfogó vizsgálata ugyan két, közvetlen rokonságú nemzedék egymás utáni jelenlétét a főtiszségeket viselő csoportban számtalanszor kimutatta, ám még a tanácsosi háttérrel hozzávéve is legfeljebb három generációs hatalmi kontinuitást állapított meg. A tágabban értelmezett fiági átörökítés olyan lehetőségei, mint például a nagyapa-unokai, nagybáty-unokaöccsi szerepátadás is csupán egyszeres hatalmi-nemzedéki áthidalást tudtak biztosítani.

Ehhez képest igen jelentős számú esetben valójában a lányok kiházásával létrejött közvetett após-vő kapcsolat, vagy esetleg a gazdag városirányítói özvegyekkel kötött előnyös házasság jelentett a csúcspanaszítói szerepekben megfigyelhető kontinuitást. Ezeken túl az unokahúgok, unokaöccsök és más jellegű másodlagos, illetve áttételes rokoni kapcsolatok látszólag gyengének tűnő kötéseit játszhattak döntő szerepet egy-egy igen sikeres közéleti karrier megalapozásában és esetlegesen fenntartásában (ld.: VIII.5.4.). A patrícius jellegű családok – ugyan a korabeli Brassó és Nagyszeben kapcsán egy-egy esetben kimutatható – uralma helyett tehát Sopronban a források egy plurálisabb, és sokkal dinamikusabb jelenség-együttes meglétét igazolták, ahol a más-más jellegű és belső felállású vezetői körök egymást hozzátvetőleg húsz-harminc évenként, finom átmenetekkel, és közvetett vagy közvetlen kapcsolódásokkal váltották.

V. A két csúcspanaszítói társadalomtörténeti dinamikája

Az iménti folyamatok szerkezeti sajátosságaiban, azaz az egyes csoportok nagyságában és viszonyrendszerében játszott döntő szerepet, hogy Sopronban két főtiszség is igen befolyásos hatalmi pozíciót biztosított. A városbírói és a polgármesteri szerepkör együttes, rangban egymástól nem túl távol eső létezésével megduplázódó irányítói lehetőségekkel a helyi közéleti elit kétféleképpen élt. Egyrészt a később a polgármester pozíciójába is beválasztott személyek gyakorlatilag a városbírói tisztségen keresztül készítették elő, vagy növelték tovább politikai befolyásukat. Így tehát a fenti helyi sajátosság időszakoktól függően hol a korábban bemutatott második (pl.: Pozsony és Kassa), hol a

harmadik (pl.: Brassó és Nagyszeben) típust erősítette. Másrészt azonban a csupán városbírói pozíciót betöltők jelentős részéből kiindulva a helyi politikum kettős főtisztviselés-viselői jellege az irányítói kör tágulását (pl.: Buda és Besztercebánya) is szolgálta. Igen szemléletes módon egy-két látványos kivételtől eltekintve ugyanis a második ember pozícióját viselők között igen gyakran olyan egyszeres-kétszeres, sokszor kézműves háttérű városbírák tűntek fel, akik feltehetően saját erőfeszítéseik mellett a közéleti szerkezetnek is köszönhették a vezetői pozíciók egyikének megszerzését. Így tehát a különleges soproni igazgatástechnikai helyzet társadalomtörténeti vetülete mind egy-egy személy erősebb politikai jelenlétéhez, mind az irányítói kör – részben a helyi demográfiai-topográfiai adottságokkal is összefüggő – kibővüléséhez hozzájárult.

Meggyőződésünk szerint az iménti kettősséggel hozható szoros összefüggésbe a korábban megállapított sajátosság, miszerint a nyugat-dunántúli város 1400 és 1600 közti főtisztviselés-viselői körének ugyan kétharmada kisebb csúcsvezetői jelenlétet (egyől négy évig) élvezett, ám szűkebb értelemben (nyolcnál több városbíraság és/vagy polgármesterség) tizede, tágabb definíciót alkalmazva (hatnál több főtisztviselés) ötöde igen meghatározó, illetve domináns szerepre tett szert. A vezetési időszakok belső viszonyrendszerét tekintve tehát Sopronban döntően az első és a második típus egyfajta ötvözetével találkozunk, annyi kiegészítéssel, hogy az 1530-as évek elejétől fel-feltűntek folyamatos, ám a brassóihoz vagy a nagyszebenihez nem fogható kisebb-rövidebb összefüggő főtisztviselés-viselések. Az elemzett konkrét időszakok tükrében tehát a 15. század első, és középső három évtizedének, továbbá a 16. század harmincas-negyvenes, illetve hetvenes-nyolcvanas éveinek duumvirátusai a Budán, Kolozsvárott és Besztercén kimutatható jelenségekhez álltak közel. Ezzel szemben az 1430–1440-es évek viszonyai, a következő évszázad első harmadának szűk oligarchikus csoportja, és az 1540–1570-es évek erősen egyszemélyi vezetése a pozsonyi és kassai viszonyokra emlékeztettek.

Az iménti megállapításokat, illetve új társadalomtörténeti periodizációt a kivetett adóra és a belvárosi elhelyezkedésre vonatkozó kutatási eredmények nemcsak megerősítették, hanem el is mélyítették. Az 1480-as évektől az 1500-as évekig terjedő időszak közéleti pluralitása például mind a vezetőkre kirótt adótételekben, mind az irányítók térbeli megoszlásában érezte hatását. A főtisztviselés-viselőknek a 15. század közepétől az 1570-es évekig igazolhatóan kimutatható átlagos, esetleg még ennél is kisebb összegekkel szereplő, mégis esetenként két-három évig főpozíciót betöltő köre a fent említett, sokszor kézműipari háttérű polgárokból (is) rekrutálódott.

A belvároson belüli jelenlétre és mobilitásra vonatkozó eredmények a hatalmi körök vissza-visszatérő kibővülésének térbeli összefüggéseit világították meg. Az egyes csoportokban jelentkező, többször igen sokszínű térbeli elhelyezkedés alapján se a soproni belváros egészét, de még a Fő teret sem hasonlíthatjuk a bányavárosokban megismert gyűrűs terekhez. Az előkelő északi- északkeleti telkek „vonzása” ugyan minden egyes vizsgált periódus mobilitásának fő mozgatórugóját jelentette, ám pontosan az ebből következő tulajdonlás-történeti fluktuáció teszi Sopron belvárosának északi részét különlegessé. Végezetül az imént említett, a 16. század közepéig erősen jelentkező térbeli mobilitás (is) a vizsgált soproni közéleti elit egyfajta, esetenként meritokratikus elemeknek is teret adó nyitottságának a jeleként értelmezhető. Különösen igaz mindez azokban az esetekben, ahol a közszereplők nem a csúcspozíciókba kerülés után, hanem már azt megelőzően, a gazdasági-házasodási sikereik nyomán hajtottak végre előnyös lakhelyváltoztatást. Összefoglalásképpen tehát Sopron igazi igazgatás- és elittörténeti sajátosságának a korábban részletesen leírt hatalom-szerkezeti változatosságot, a 15–16. század fordulójának erősen plurális berendezkedését, és az irányítói kör vissza-visszatérő, helyi kézműveseknek és feltörekvő új polgároknak is teret engedő kibővülését tekinthetjük. A Kárpát-medencei összehasonlításban több ponton egyedinek bizonyuló fenti sajátosságok meggyőződésünk szerint a helyi viszonyok vonatkozásában meghatározó igazgatás- és társadalomtörténeti előzményét, bizonyos értelemben előkészítését jelentették a 17. század eleji Lackner-féle „aranykor” gazdasági és kulturális sikereinek.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

A, Magyar nyelvű közlemények:

1. Szakmai folyóiratokban megjelent cikkek:

- Goda Károly: *A hatalom szociológiája: közéleti városvezető csoportok a 15–16. századi Sopronban*. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv, 3 (2008), 33–53.
- Goda Károly: *A város élén. Sopron polgármesterei a 15–16. század fordulóján*. In: Soproni Szemle, 58 (2004), 308–328.
- Goda Károly: *A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén*. In: Soproni Szemle 61 (2007), 255–271.
- Goda Károly: *Jakob Joachim és kora: egy középkori portré körvonalai*. In: Soproni Szemle 62 (2008), 143–146.

2. Könyvrészek:

- Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939*. Sopron, 2008, Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára. /a kötet egy részének elkészítése/
- Károly Mollay – Károly Goda: *Gedenkbuch – Feljegyzési könyv, 1492–1543*. Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg / Sopron Város Történeti Forrásai, Reihe A, Band 3. – A/ sorozat, 3. kötet, Sopron, 2006, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. /forráskiadvány/
- Szende Katalin et al.: *Magyar várostörténeti atlasz*. 1. Sopron. 2010. /a 15–16. századi főtisztviselők belvárosi térbeliségére, illetve a korabeli adójegyzékekre vonatkozó átfogó, az adózó polgárság számára és adótételeire vonatkozó elemzés/

B. Idegen nyelvű közlemények:

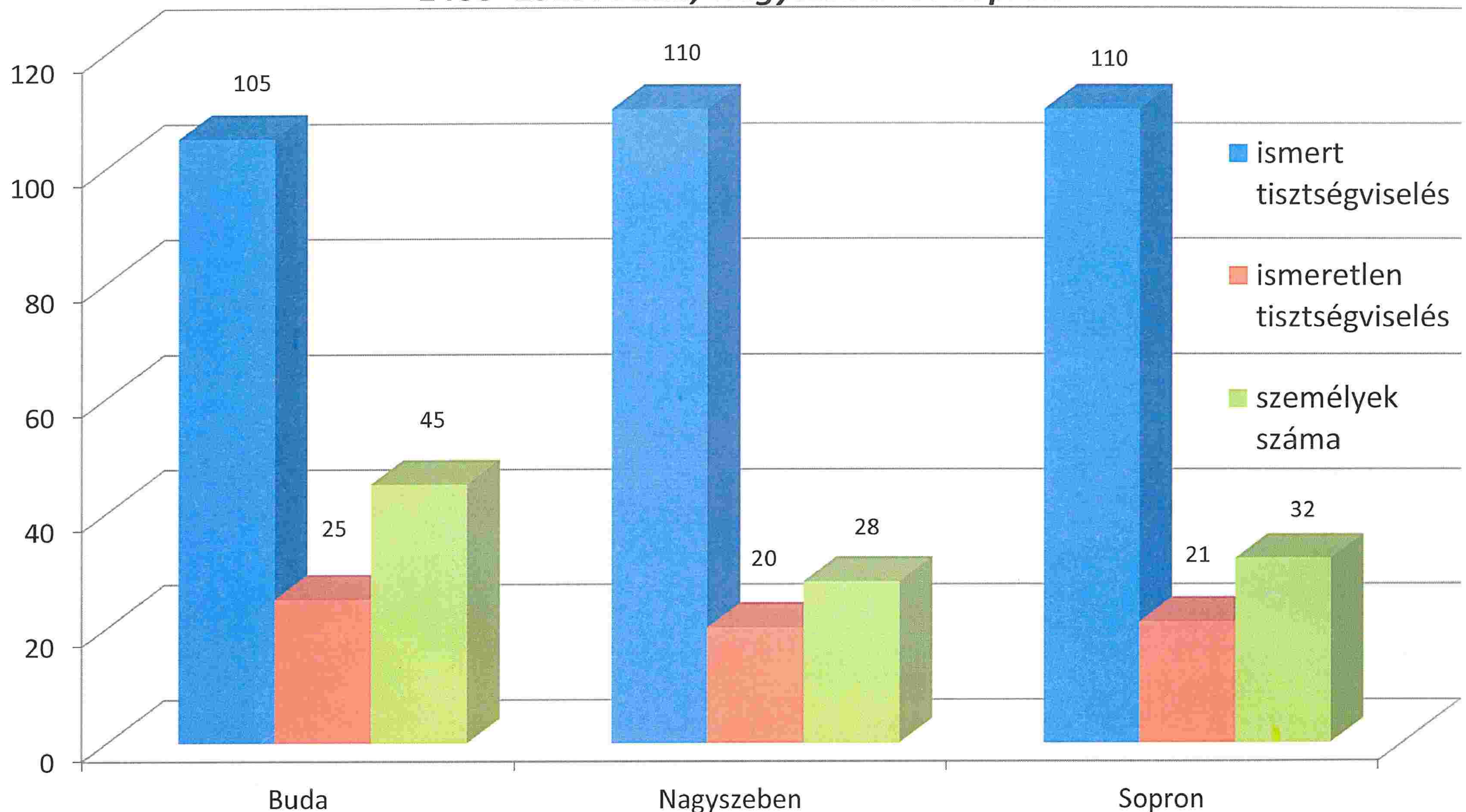
1. Szakmai folyóiratokban megjelent cikkek:

- Goda, Károly: *A Landscape of Power: Spatial and Territorial Dimensions of Urban Leadership in Fifteenth- and Sixteenth-Century Sopron*, In: *Annual of Medieval Studies at CEU* 13 (2007), 133–150.
- Goda, Károly – Majorossy Judit: *Städtische Selbstverwaltung und Schriftproduktion im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn: Eine Quellenkunde für Ödenburg und Preßburg*. In: *Pro Civitate Austriae – Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich*, Neue Folge, Heft 13 (2008), 62–100.

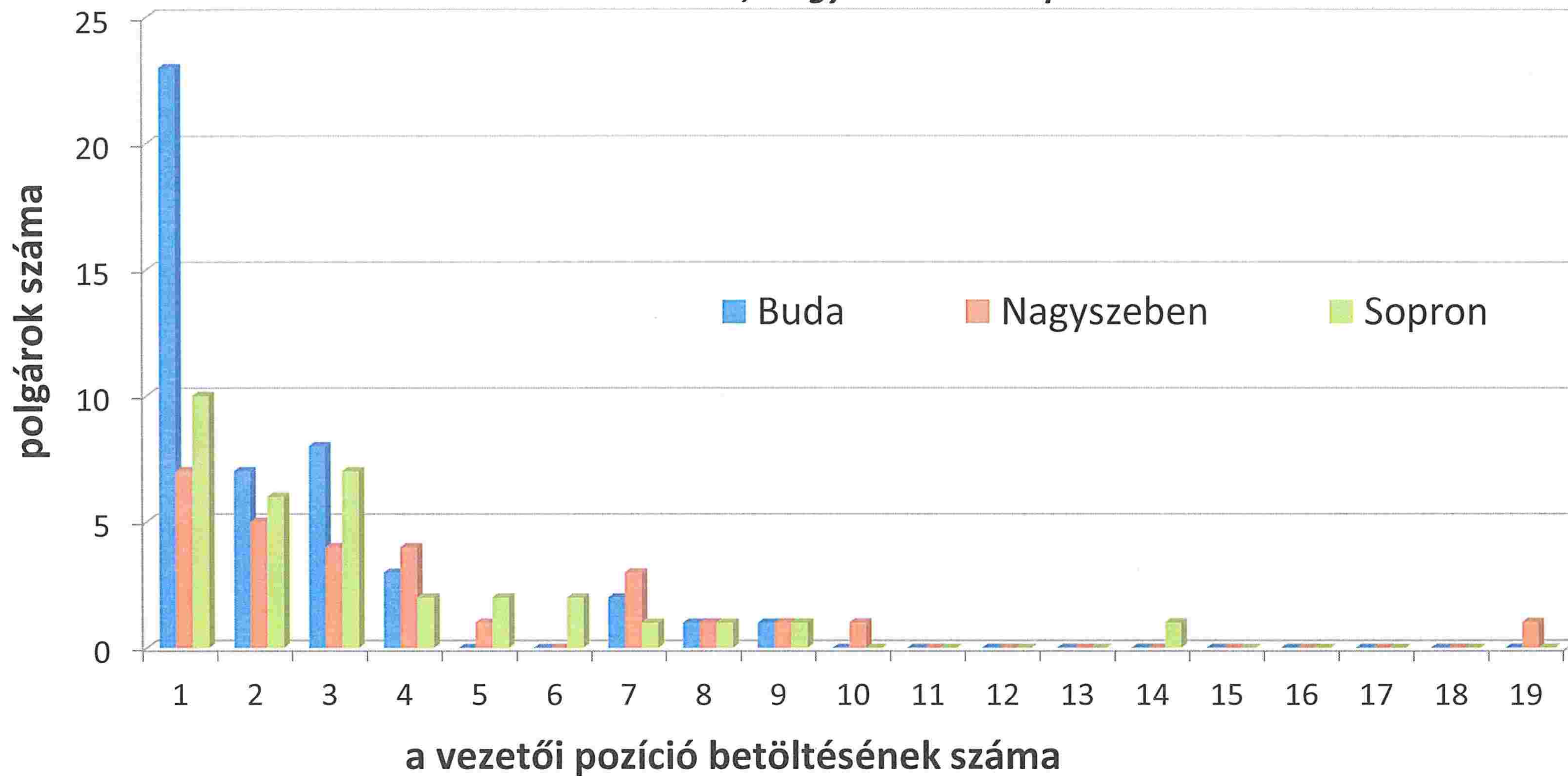
2. Konferencia tematikus tanulmánykötete:

- Goda, Károly: *Generations of Power: Urban Political Elites in Sixteenth-Century Sopron*. In: Finn-Einar Eliassen – Katalin Szende (eds.), *Generations in Towns: Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies*. Newcastle upon Tyne, 2009, 232–256.

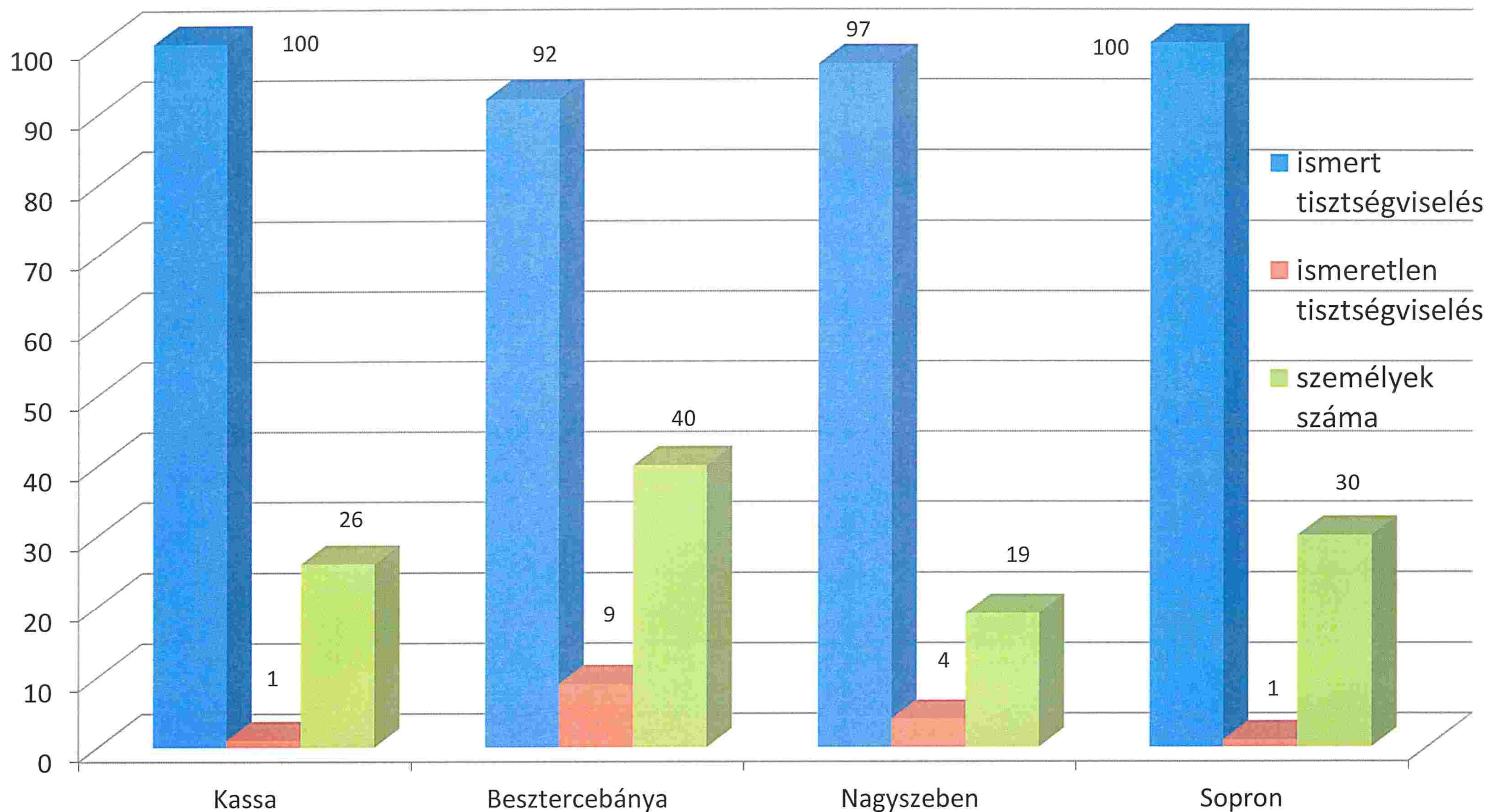
**VIII.3.2.1. A főtiszttség-viselések és betöltőik száma,
1400–1529: Buda, Nagyszeben és Sopron**

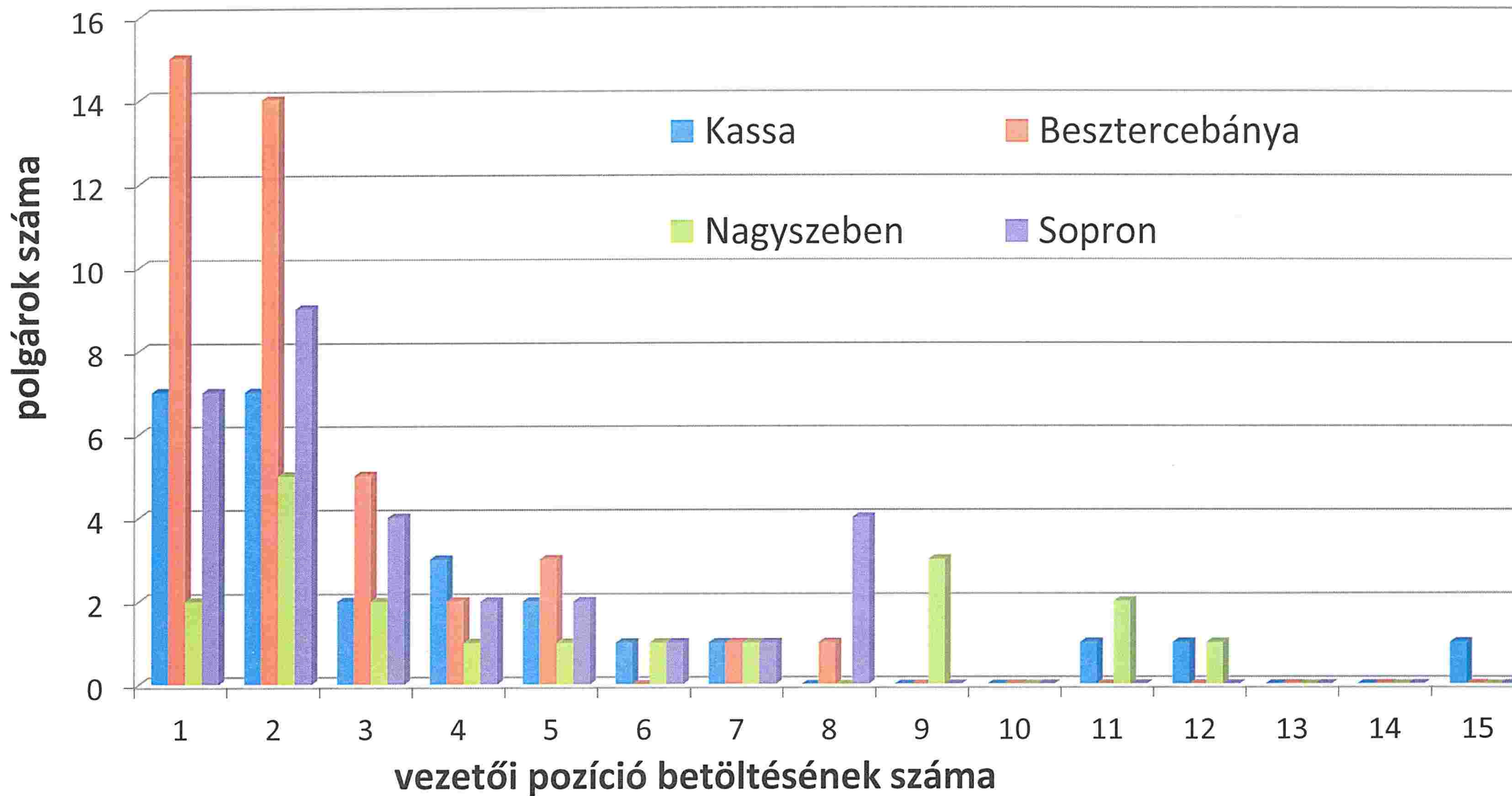
**VIII.3.2.2. A főtiszttség-viselések betöltésének megoszlása,
1400–1529: Buda, Nagyszeben és Sopron**

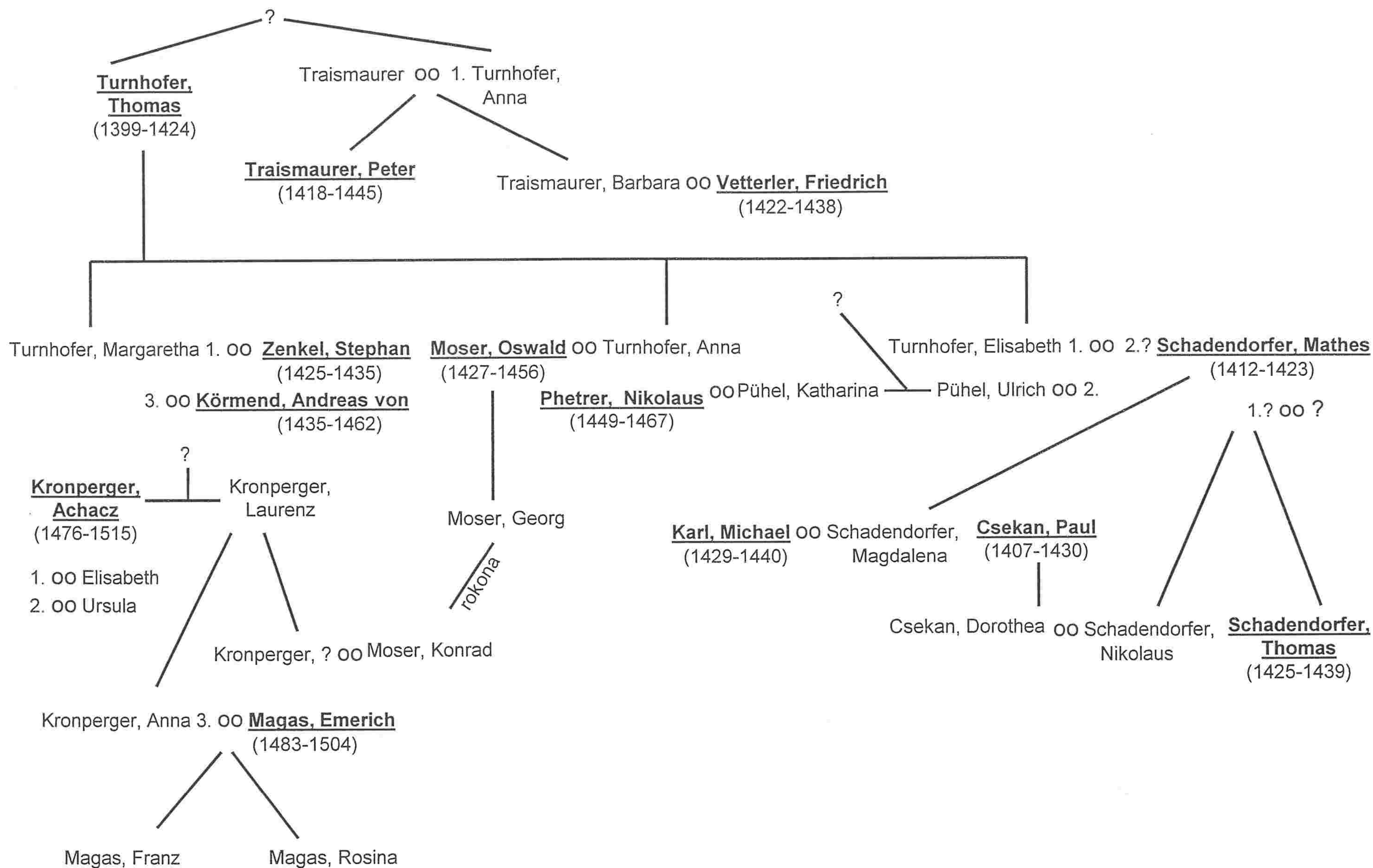
**VIII.3.3.1. A főtiszttség-viselések és betöltőik száma,
1500–1600: Kassa, Besztercebánya, Nagyszeben és Sopron**

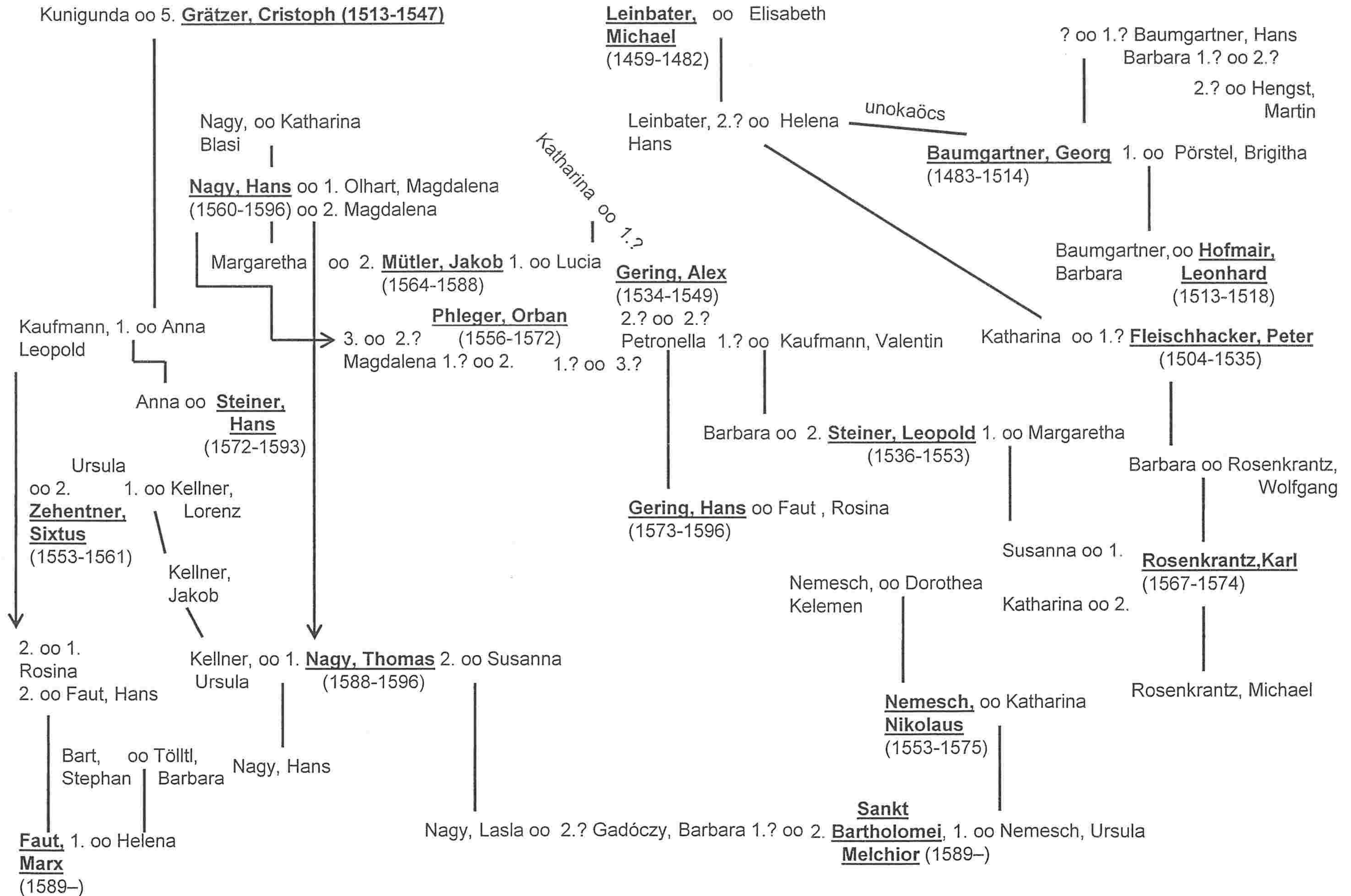
VIII.3.3.2. A főtisztviselések betöltésének megoszlása,
1500–1600: Kassa, Besztercebánya, Nagyszeben és Sopron

VIII.5.2. Turnhofer-Schadendorfer-atyafiság és a Kronperger-Magas-rokonság

VIII.5.4. Baumgartner–Leinbater-rokonság, Grätzer-atyafiság és a Gering–Nagy-rokonság

VIII.5.5. Kolb–Tölltl-atyafiság, Balltram-rokonság és a Reiss–Preiss-atyafiság

